

BULGARİSTANDAKİ BAZI TÜRK VAKIFLARI VE ÂBİDELERİ

OSMAN KESKİOĞLU

A. Ü. İlahiyât Fak. Öğr. Gör.

Türkler, her fethettikleri yerde olduğu gibi Bulgaristanı da fethettikleri zaman, derhal oranın imarına başlamışlar, bu meyanda birçok vakıf müesseseleri meydana getirmişlerdir. Meselâ Yahya Paşa'nın Sofya ve Niğbolu'da birçok dükkânlar inşa ederek muhtelif yerlerdeki hayır müesseselerine bunları vakfettiğini 912 H. tarihli vakfiyesinden öğreniyoruz, vakıf fikri bir taraftan câmi, mescid, mektep, medrese, çeşme, sebil, han, hamam gibi hayır müesseseleri inşa ederek birçok âbideler¹ meydana getirirken diğer taraftan bunlara vâridat temin etmek amacıyla birçok dükkânlar, binalar yaptırarak memleketin imarına; değirmen, tarla, bağ, bahçe gibi gelir kaynakları bulmakla memlekette istihsalin artmasına yardımcı olmuştur. Bu müesseseler Türk kültürünün oralarda yayılıp yerleşmesini sağlamış; memleketin her tarafına muazzam bir örgüt halinde yayılarak o topraklarda temelleşme ve bâki kalma fikrini atadan evlâda intikal ettirmiştir. Bugün hudutlarımızın dışında kalan, dün bizim olan ülkelerde nice vakıf eserlerimiz ve âbidelerimiz vardır. Her yerde Türklük namını yaşatan, câmi, mescid² mektep, medrese, türbe, zâviye, çeşme, sebil, şadırvan, köprü, han, hamam, kervansaray gibi nice âbideler, ölmez bir tapu senedi halinde, hâlâ yaşamaktadır.

O topraklardan çekilirken bu hayır müesseselerinin korunmasını, toprağın yeni sahiplerine, teahhüdlerle bağlamayı ihmal etmemişizdir, vakıf mallarının

bakımını sağlamak için vakıf idareleri kurulmuş, cemaatler teşkil edilmiş, bunlar, kanunlarla, muahedelerle, nizamlarla teminat altına alınmıştır. Meselâ *Berlin Muahedesine* bu kabil hükümler konulmuştur. Keza, Türk Hükûmeti ile Bulgar Hükûmeti arasında akidolunup Rifat Paşa ve Liyapçef tarafından imzalanan 1909 *Tarihli Protokolün* ikinci maddesinde: Bulgaristandaki, Cemaat-ı İslamiye ve Evkaf Teşkilâtlarına da mukavele hazırlandığı³, Müslüman ahalinin din ve ibadet serbestisi temin olunduğu tasrih olunmuştur.

Aynı tarihte imza olunan 8 maddelik *İstanbul Mukavelesiyle* Bulgaristan

1) Evliya'nın kaydettiğine göre o zaman başlıca şehirlerdeki cami, mektep sayısı şöyledir:

Sofya'da: 53 cami ve mescid (Fâtih'in sadrazamı Mahmud Paşa camii, Siyavuş Paşa camii, müze yapılan Büyük Cami, Banya Başı camii (resim: 1) ve sair), 40 mektep, 2 medrese.

Filibe'de: 53 cami (Murad Hüdavendigâr Camii, Şehabeddin Paşa Camii) (Resim: 2 ve 3) 70 mektep, 9 medrese, 7 Darul Kurra, 11 tekke,

Eskizağra'da: 17 cami, 42 mektep, Vidin'de: 24 cami, 7 medrese, 11 mektep, 7 tekke,

Lofça'da: 30 cami, 6 mektep,

Plevne'de: 18 cami, 7 mektep,

Şumnu'da: 10 cami ve mektep,

Varna'da: 41 cami,

Silistre'de: 40 cami, 40 mektep, 8 medrese (Resim: 3-a)

Razgrad'da: 17 cami,

Trnova'da: 26 cami, 20 mektep, 10 tekke... (Evliya Çelebi *Seyahâtname'si'nin* III. ve IV. cildlerine bak)

Türklerinin hakları korunmuştur. Buna göre Sofyada Baş Müftülük bulunup, dinî ve hayrî müesseseleri, vakıfları nezaret edecektir. Beşinci maddesinde Müftülerin vakıfları idare ile mükellef oldukları tasrih edilmiştir. 7. maddede de Bulgaristan'da bulunan emlak-i mevkufenin husnû muhafazasına dikkat ve itina olunacağı, mecburiyet olmadıkça ve kanunlara uygun bulunmadıkça hiçbir dinî ve hayrî binanın yıkılmıyacağı, Vakıf binalardan birinin istimplâki icap ettiği takdirde onun bulunduğu mahalle nisbetle aynı kıymeti haiz diğer bir arsa gösterilmedikçe ve binanın kıymeti tesviye olunmadıkça buna teşebbüs olunmayacağı..., Baş Müftü bunlara ait hesapları tetkik ve her türlü suistimal vukuunu meneylemek vazifesiyle mükelleftir, denilmektedir. (4 Mayıs 1909 Tarihli protokol)

1913 de ikinci bir mukavele ile aynı haklar te'kit edilmiştir.

1892 ye kadar mer'î olan muvakkat bir talimatname ile devam eden müftülükler, ondan sonra usulî Muhâkemaât-ı Hukukiyye kanunu ile, tanzim edilmiş, vazife ve salahiyetleri tesbit kılınmıştır. Mecelle şarihi Ali Haydar Efendi, Osmanlı Hükûmeti tarafından vazifeli olarak gönderilmiş, oralarda, mahallinde tetkikat yaparak, Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ile Bosna Hersek ve Karadağ'da bulunan ahali-i İslâmiyenin husûsatı mezhebiyyelerine dair Meşihatın emriyle bir layiha hazırlamıştır. Bundan başka olarak Rumeli ile Bulgaristan'da bulunan Cemaât-ı İslamiyye'nin Umuru Vakfiyyeleriyle Müftüleri ve cemaat meclisleri hakkında da bir talimatname yapmıştır. Bunlar Matbudur. Haydar Efendinin hazırladığı Bulgaristan ve Rumeli'deki cihât tevcihi hakkındaki 1299 tarihli tafsil, Vakıflar Arşivinde 235 numaralı defterde kayıtlıdır.

Şeyhülislâm olan Mustafa Hayri Efendi, Evkâf Nâzırı iken teşkilât hakkındaki mütalâsını sorduğu o vakit Ayân rei-

si bulunan sabık Sadrazam Saîd Paşa, Viyanadan yazdığı cevabında hariçteki vakıflara da temas etmeyi ihmal etmiyor: 'Müsaade-i aliyyeleriyle iki şey ihtar edeceğim. Bu defa Sırbistandan geçerken Niş'de ancak iki minare müşahede oldu, halbuki orada vaktiyle birçok cami vardı. Sofya'da ise, Kara Mustafa Paşa Camii ehli islâm elinden alınmış, ve meabidi sâire-yi İslâmiye madum hükmüne girmiştir. Bu hallerin mucib-i asliyesi orada inhilâl-i hükümet-i İslâmiye ise de, zikrolunan mahallerde, el-yevm sâkin bulunan ehli İslâmın evkâf-ı milliyelerini muhafazada kasrı himmet eyledikleri de mahall-i şüphe değildir. Acaba bizimle alâka-yı hükümetleri kalmamış olan mahallerde meâbid ve mesâcid-i İslâmiyyeyi teaddi ve ihmalden kurtarmak için bir çâre bulunamaz mı? Bosna ve Hersek için beyned-devleteyn yapılan mukaveleye şâir-i İslâmiyye'nin muhafazası için bazı kuyut idhal edilmiştir. Macaristan ve Viyana'da Bosna ehalisinden olan askerleri hep fesli gördüm, demek Avusturya, ilhaktan sonra da hükm-i mukaveleye riayet ediyor. Lâkin Bulgaristan Cemaat-i İslâmiyyesine mahsus ve Makamı Meşihat-ı İslâmiyenin oralarda nüfuz ve salahiyetini mübeyyin olmak üzere yine vaktiyle kabul ettirilen âdât ve nizâmât şimdi muattal ve cevâmi ve mesâcid dahi bu ataletе dahil imiş. Bilmem ki o âdât ve nizâmâtın iadesine imkân-ı hâlî var mıdır? Var ise, alâkadar olan rufekâ-yı Fihâmla bilmüzakere bir çare bulunması himem-i aliyyelerine menûttur. 26 Cemazelahire 329 11 Haziran 1327, Meclis-i Ayân Reisi Saîd."

Bunlara rağmen yabancı topraklarda kalan vakıf eserleri yokedilmeye mahkûm bırakılmıştır.

Ben bu yazımda, Bulgaristanın Şum-

2) Evkâf-ı Humâyun Nazaretinin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nuzzarın Teracümi Ahvâl, S. 242 İstanbul, 1335.

nu şehrindeki vakıflardan ve Türk âbidelerinden kısaca bahsedeceğim.

Şumnu: Eski bir şehirdir. Meşhur arap coğrafiyacısı İdrîsî ondan Misiyones adıyla bahseder. Evliya Çelebinin yazdığına göre, Çandarlı Ali Paşa 20 bin kişilik ordusuyla Bulgaristanı fethetmeye başlayınca Tikenlik ve Çalıkavak boğazından Kocabalkanı aşarak Şumnuyu sardı. Burasını almaya çalışırken çok meşakkat çektiğinden şehre Şumlu adını koymuş. Bazı eski kayıtlarda (Mesela: II. Selim zamanında) Şumlu diye yazılıdır (*). Avrupalılar Hcumla derler. Evliya Çelebi, kalesinin harap olduğunu söyler. O zaman 10 mahalleli, iki bin kadar mamur bağlı bahçeli haneleri olan bir şehirmiş. 10 camii, 7 aded vakfı, kuvvetli sıbyan mektebi varmış.³

Şumnu bazı âlimler yetiştirmiştir: At pazârî Osman Fazlı Efendi, İm'an fi Cem'il, Kur'an sahibi Yusuf efendi bunlardandır. Hattatları pek meşhurdur. Hafız İbrahim Edhem, Hüseyin Vassâf, Seyid Ahmed Nazîfî bunlardandır. Burada yazılan eserler kervanlarla İstanbula getirilir, sahhaflara satılırdı. Dönüşte kervan kâğıd, mürekkep ve başka malzeme ile yüklü dönerdi. Şumnu XVIII. yüzyılda ehemmiyet kazandı. Şimalden gelen Rus saldırılarına karşı tabîî bir kale olduğundan askeri önemi artmış, II. Ordu merkezi olmuştur. Askeri kudretiyle mütenasip olarak nüfusu da artmıştır. Evliya Çelebi zamanında 10 cami varken Kamus'ul-Alâm 50 camii olduğunu yazıyor.⁴ 1925 te 40 kadar cami vardı. Sonraları Bulgarlar plan vurdurarak çoğunu yıktılar. Camilerden bazılarının adlarını kaydedelim: Eski Cami, Yeni Cami, Saat Camii, Solak Sinan Camii, Kovukoğlu Hacı İbrahim'in inşa ettirdiği Debbaghane camii, Çarşı C., Karaman C., Dümдар C., Çömlekçi C., Kandilli C., Müşebekli C., Muradiyye C., Şerif Ağa C., Nizamiyye C., Çingiraklı Mescid, Ağa C., Kadı Bâlâ C., Reis Paşa C., Çukur C., Kılak

C., Karaağaç C., Moğoş C., Piliç C., Üçpınar C., İhlamur C., Aygır Mescidi, Rifat Paşa Camileri. Bunların bazısından bahsedeceğiz.

Bunların içinde en eskisi, *Eski cami* denen cami olup Yahya Paşa'nın 912 H. 1506 M. tarihli Sofya, Niğbolu için yaptığı vakıflar meyanında bu camie de vakıfları vardır. Camiinin duvarları yontma taştandır. Önünde dershanesi, medrese odaları vardır. İki tarafındaki mezarlıkta birçok büyüklerin mezarları hâlâ durur. Sadrazam Rusçuklu Hasan Paşa bunlardan biridir. Bu zat Sadrazam iken 1790 da Şumnuda idam edilmiş ve kellesi İstanbul'a gönderilmiştir.

Eski binalardan biri de Gelberu Sultan tekkesidir. Bazı kayıtlarda Kebvelî veya Kerbelâ Sultan diye geçer. Köşkler boğazının eteğindedir. Menkıbesi Genç Osman menkıbesini andırır. Şumnu alınırken şehid düşen bu şanlı gazi, kellesini koltuğuna alıp ordunun önüne düşmüş, gel beru, gel beru! ideyerek ileri doğru yürümüş, orduyu fethetme teşvik ederken bu yere kadar getirmiş ve burada yere uzanıp kalmıştır. Mezarı meçhul kalan bu şehidin yattığı yeri sonraları Afganlı bir derviş ruyasında keşfetmiş ve oraya bir zaviye yapmıştır. Burası daima ziyaretgâh olmuştur. Uzak köylerden bile halk adaklarını getirip burada keserler. Bu tekkenin geniş olan mezarlığında birçok tarihî mezarlar vardır. 1829 da Rus muhasarasındaki şehidlerin, bu meyanda şair Şinasinin babasının mezarı da buradadır.

Halkın ziyaret ettiği yatırlardan biri de Maçinli Babadır. Bu zatın namına bir zaviye varmış. Fakat bugün bina yıkılmış, yalnız merkadi durur. Buraya halk Çilli baba derler.

* Vâsîf Tarihî Şumnu veya Şumlu olduğunu söylüyor. C. II, S. 125.

3) Evliya Çelebi, *Seyahatnâmesi*, C. III, S. 309

4) Şemseddin Sâmî, *Kamus'ul-Alâm*, C. IV, S. 2874, İstanbul, 1311

Saat Camii:

Saat Camii, 988 H./1580 M. de inşa olunmuştur. Yanındaki Çalar Saat ve Kulesi 1012 H./1604 M. yılında yapılmıştır. Kurucusu Tutucizâde Hacı Ömerdir. Dört köşeli, taştan mamul olan kulemin üzerindeki saata içeriden çıkılmaktadır. Caddeye nâzır cephesinde, kitâbesinde işaret edildiği üzere, bir çeşme vardır ki, kitâbeyi şair Yetimî yazmıştır. Kitâbe şöyledir:

Bârekellâh zehi bir kulle-i sengin bina
Alem-efrâz-ı felek tarz-ı hoşayende nümâ
Lânesinden idjâp âvâz-ı hurûş felekî
Umayın Kafta âvâzın işitse Ankâ
Serseri geldi dalâl ehli çâk-sîne
Eşref-i saat-ı evkata kulak tutsa sezâ
Hak kabûlile ferahnâk ide sâhib-i hayrî
Oldu tevfik ana böyle eser-i müstesnâ
Kurdu üstad ana bir turfe mücessem sâat
Kodu bir nâme ki mânendi bulunmaz
aslâ
Habbezâ mucize-i Hazret-i Peygamber-i
Hak
Gün-begün şevk ile Yûsuf deyu itmkete
nidâ⁵
Bırakup deyri gele mescide pûyân ederek
Seharî na'rezen oldukça müezzîn-âsâ
Namdaş-ı şeh-i iklim-i risalet ki anın
Saat-i bahtı karîn-i şeref-i sa'd ola ta
Çalınup kûs gibi şehre letâfet virdi
Saldı âfâka aceb gulgüle-i hüsn-i sadâ
Zöhre ol saat rakkas ola gerdûn-ı çerhî
Kâse-i dehr ana câm tas ola hürşid-i huda
Ne güzel kulle-i nev tekve ki san tıfl gibi
Almış ağuşuna bir çeşme-i Zübejde-edâ
Vakti Tarih-i *Yetimî* gibi mevzûn olsun
Penç nevbet çala müminlere gülbank-i
salâ

1012

Tutucizâde Hacı Ömer

Kurşunlu Çeşme:

Şumnudaki eski eserlerden biri de yapılışı bir hususiyet arzeden Kurşunlu Çeşmedir. Bunu I. Abdülhamid devrin-

de Yeğen Hacı Mehmed Ağa Paşa, o zaman Ağakapısı yani Yeniçeri ağaları dairesi karşısında bina ve vakıf etmiştir. Adı geçen tarafından 1188 H./1774 M. tarihinde yaptırılan bu çeşme hâîâ durur ve eski eser olarak korunur.

Yeğen Hacı Mehmed Ağa Paşa, Belgrad Serdengeçti ağası Yusuf Ağanın oğludur. 1722 de Yeniçeri ağası olmuş ve vezaretle Ağapaşa unvanını almıştır. Bu çeşmeyi Ağapaşa iken yaptırmıştır. Bu zatın Yenipazar kazasında Kozlucada Musa Baba tekkesine de vakfı vardır. Çeşmenin kitabesi Kâninin kaleminden çıkmadır. Mehmed Es'ad Yesari tarafından güzel bir talikle yazılmış olan Kitabe şöyledir:

Şehinşâh-ı cihan Abdülhamid Hân
Ki hükmün sû-besû çerh eyler icra
Felek mevc-i hıyaz-ı kadr u cahı
Zemin gurfâtı bahr-ı lûtfı her-câ
Vekil-i mutlakıyla ide kevnî
O asl-ı pâki din ü devlet ihya
Olup sâri kulûbe lûtf-i hulku
Tibâ-ı âlem oldu hayra mücrâ
Hususâ bendö-i sâfi- zamiri
Yeğen Hacı Mehmed Ağapaşa
Bu ayn-ı selsebil-âsâyı itti
Ağakapusu karşısında inşa
Ne ayn ol ayn-ı Tesnim-i behistî
Ne çeşme çeşme-i kevserle hemtâ
Binası zencebil Kâfur-ı adne
Suyu âb-ı hayata reşk-fermâ
Hidiv-i mareke-ârâ ki kandı
Nice kez mevc-i şemşirinden a'da
O ayn-ı istikamet bir sudur pes
Derûnî bîrûn reyyan âyine-âsâ

5) Yusuf kelimesi ebced hesabıyla 156 rakamına müsavidir. Saat, 1 den 12 ye kadar 78, diğer devrede de 78 defa olmak üzere 24 saat zarfında 156 defa çıkmış olur ki, bu Yûsuf kelimesine denk gelir. Buna tevafuk derler. An'aneye göre Haz. Yûsuf Mısırda zindandayken vakti bilmek için saati icad etmiştir. Bununla şâir ona işaret ediyor. Diğer bir şâir de şöyle der:

Saatin mucize-i Hazret-i Yûsuf idüğün
Gösterir leyl ü nehâr içre idâd-ı darabât.

Nem-i ilhamile sâyırâb kılsun
 Reh-i pâkin Cenâb-ı münzil'ül-mâ
 Kulu *Kânî* zamirul-cem u fikrin
 İdüp bâni ile atşâna isrâ
 İderken cüstücû yenbû-ı dilde
 Dûa savbinde bir tarih-i garrâ
 Derûne geldi bî-külfet bu tarih:
 Sekâhum Rabbuhum Şerâben tahûrâ
 (Dehr sûresi: 21 âyet)

1188

Elfakîr Mehmed Esad Yesârî,
 Gufira lehu

Tarihî önemi hâiz diğer bir âbide de Sultan Mahmud adına dikilen âbidedir. 1837 de II. Mahmud Hân, Tuna Eyaletine yaptıkları gezisinde en önemli bir ordu karargâhı olan Şumnuya da uğramıştı. O zaman Şumnunun yetiştirdiği şâirlerden olup orduda kâtip bulunan Yusuf Akid Efendi bu olayı bir kaside ile tariha şöyle tescil ediyor:

Şecaat pîşe-i hayr-endişe ü dâd-ı kerem-ferma

Bu câya sâhibi syef ü kalem Mahmud Han geldi

Cihanda gelmedi bir Padişeh bu beldeye hakkâ

Bu Hakân-ı zaman Dârâ-hadem Mahmud Han geldi

Nasıl olmaz ahalisi acerb ihyâ-yı eltâfı
 Şerefle Şumnu'ya İsây-ı dem Mahmud

Han geldi
 Gubârına nola reşk eylese bu mevkiiin kimya

Ki zira yümnile bastı kadem Mahmud Han geldi

Serir-i saltanatta dâim olsun zat-ı vâlâsı
 O ruh-ı cism-i âlem pür-kerem Mahmud

Han geldi
 Bu gûnâ *Âkifâ* tarih düşer bin yılda bir ancak

Bu sahrâya Cenabı cud-ı yemm Mahmud Han geldi

1253

Yesârîzâde Mustafa İzzet

Bu kaside Yesârîzâde Mustafa İzzet tarafından güzel bir talik yazı ile mermer bir sütun üzerine yazılmış ve bu sütun, bu ziyaretin hâtırası olarak Otâğ-ı Hümayunun kurulduğu yere dikilmiştir. Bugün bu âbide Şumnu müzesindedir. (Aynı gezide Silistreye ve Rusçuğa da birer âbide dikilmiştir.)

Yıkılan ve ayakta kalan camilerden birkaçına kısaca da olsa temas edelim. 1087 H./1667 M. de yapılan Solak Sinan camii, 1265 H./1848 M. de inşa edilen Debbaghane camii yıkılmıştır. 1112 H./1729 M. tarihinde yapılan Kılak camii bakımsızdır. 1183 H./1769 M. de inşa edilen ve güzel bir talikle yazılmış kitâbesi bulunan Reis Paşa camii depo yapılmıştır. Muradiye, Müşebbekli, Ağa, Karaman, Dümdar, Çarşı, Şerif Ağa, Karaağaç camileri mühim camilerden olup bunların çoğu yıkılmıştır. Kırımdan gelen mühacirlerin iskân edildiği Tatar mahallesinde 1286 H./1869 M. tarihinde Rifat Paşanın, kızlarının hayırla yad edilmesi için yaptırdığı camiin kitâbesi şudur:

Üç ciğer köşesiçün itti bu hayrı icrâ
 Birisi Sâniye, ikisi Atıyye ü Zehrâ
 Bâg-ı cennette salındıkça bu üç duhter-i pâk

Valideyni olalar mazhar-ı lüt-f-i mevlâ
 Deh düşürdükte denildi bu hayrata tarih⁸
 Yaptı dilcu yeni Cami şerifi *Rifat Paşa*

Şerif Paşa Camii:

Şumnuya asıl şeref veren bir sanat âbidesi olan Yeni Cami adıyla anılan Şerif Paşa camiidir⁹. Türk - İslâm mimâ-

8) Deh: Farsça 10 demektir. Ebced hesabıyla olan yekûndan 10 düşülecektir.

9) Bulgarlar buna, kubbeli olduğundan, Tumbul cami derler. Bu eser, Şumnu'daki Türk devrinden kalan eserlerden Bulgarlarca eski eser olarak muhafazası kararlaştırılan üç eserden biridir. Diğerleri adı geçen Kurşunlu Çeşme ile 1211 H./1806 M. de yapılan Bezzazistandır (Bedestan). Bedestanın kitâbesi şudur:

Binde bir düşer Naimâ böyle tarih-i sedid
 Mevkiinde dil-kûşa oldu Bezist'an-ı Cedid

risinin Balkanlardaki en güzel sanat âbidelerinden biri olan bu cami ve bânisi hakkında biraz malûmat verelim:

Şerif Halil Paşa, Şumnuludur, babası Ali Ağa, dedesi Şaban beydir. Onun hakkında en geniş bilgi, *İzzi Tarihi* veriyor,¹⁰ *İzzi* 1745 Vakayını zikrederken Kethudâyı Sadrı-Âli (Yani Dahiliye Vekili) Şerif Halil Efendiye Karaman Eyaleti İnzimamıyla vezirlik rütbesi ihsan olunduğunu kaydettikten sonra hal tercümesini uzun boylu yazıyor. Oradan öğreniyoruz ki: Şerif Halil Paşa, Edip, Lebîb bir zattır, aklî ve naklî ilimleri, sanat-ı kitabeti, fûnün u edebiyat, şiir ve sanayi-i bediyye tahsil etmiştir, 1711 de Defter-i Hakani kâatibi olmuş, emsali arasında seçilmiş, Damad İbrahim Paşa'nın sadareti sırasında nice kasideler yazmış, Ebced hesabıyla tarih söylemiş, Lâle Devrinin ihtişamlı günlerini o da görmüştür. Yazıları beğenilmiş, İbrahim Paşa'nın Arapça ve Farsçadan seçme eserleri Türkçeye tercüme için teşkil ettiği terçeme heyeti azaları arasında Şerif Halil Paşa da vardır.¹¹

Her bakımdan takdir gören Şerif Halil Paşa, Hâcegân-ı Divan-ı Hümayun'a alınmıştır. 1730 da 2. Tezkireci, çok geçmeden 1. tezkireci tayin edilmiştir. 1736 da Cizye Muhasebeciliğine alınmış, Abdullah Paşa'nın Sadareti zamanında 1737 de Kethudâyı Sadrı Âli (İçişleri Bakanı) olmuştur. Ruslarla yapılan harpte asker sürücülüğü ve sefer işlerine nezaret etmek üzere Rumeliye gönderilmiştir. Gösterdiği başarılarından dolayı takdir görmüş ve tekrar Hâcegân-ı Divanı Hümayuna alınmıştır, sıra ile Baş Muhasebeci, Defter Emni, Defterhane Nâzırı olmuş ve üzerine aldığı her vazifeyi başarıyla ifa etmiştir. 1743 de tekrar, Kethudâyı Sadrı Âli olmuş, İran seferlerinde büyük hizmetler görmüştür, 1745 de Karaman Eyaletiyle kendisine vezirlik rütbesi verilmiş, böylece *Paşalık* rutbesini kazanmıştır.¹²

Görülüyor ki, Şerif Halil Paşa'nın ilmi ve siyasi hayatı oldukça parlaktır, o hisli bir şairdir, Müstekimzâde onun sü-lüs nesih, divanî, rik'a siyakat ve diğer yazı nevilerinde mahir bir hattat olduğunu, 3 tuğ ile tekrim edildiğini söyler.¹³

Kendisi Hattat olduğundan Şumnu'da Camiin ittisalinde tesis ettiği medresesinde hüsnü hat (Güzel yazı) öğretilmesini vakfiyesinde şart etmiştir. Sicilli Osmani; Müdebbir, müktedir, şâir bir zattır, Damat İbrahim Paşaya Kasaid ve Tevarih yapıp Arabî ve Farişî bazı kitap, terçeme etmiş ve asarı beğenilmiştir, diyor.

1745 de Vezirlik rütbesini aldıktan sonraki kayıtlarda ismi paşa olarak geçiyor, aynı sene Aydın Muhassılı tayin olunuyor, 1746 da Trabzon Valisi, bir müddet sonra da İnebahtı Sancağı Muhafızı oluyor, 1748 de Belgrad Muhafızı, 1749 da Karlı İli Sancağı ilhakıyla Ağrıboz Kalesi Muhafızı tayin olunuyor, 1751 de arzusu üzerine Bosna valisi ta-

10) *Kamus'ul-Alâm, Meşhur Adamlar Ansiklopedilerinde ismi geçmez. Sicilli-i Osmani, Halil Yusuf Paşa diye yanlış kaydeder, Tuna Boyu Tarihini yazan, Şumnulu Tarihçimiz Osman Nuri Peremeci sadece ismini zikredip geçer, hayatından bahsetmez.*

11) Heyetin diğer üyeleri şunlardır: (Fetvâ Emni Ömer Efendi), (Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi), (İshak Efendi), (Methî Efendi), (Alemlî Efendi), (Mestci-zâde Abdullâh Efendi), (Râzi Efendi), (Kara Halil Efendi-zâde Mehmed Said Efendi), (Neylî Ahmed Efendi), (Mustafa Efendi), (Es'ad Efendi), (Süleymaniye Şeyhi Arap-zâde Hasan Efendi), (Sultan Mehmed Şeyhi Ali Efendi), (Müderresinden Yekçeşm İsmâil Efendi), (Receb-zâde Ahmed Efendi), (Türşucu-zâde), (Seyid Vehbi Efendi), (Nedim Efendi "Şâir Nedim"), (Arap-zâde Sâlih Efendi), (Şâim Ahmed Efendi), (Şâkir Hüseyin Bey), (Darende'li Mehmed Efendi), (Râzi Efendi-zâde), (Çelebi-zâde İsmâil Âsım Efendi), (Hacı Çelebi), (Şeyhî Mustafa Efendi), (Mevkufatçı Hüseyin Paşa-zâde Mehmed Bey), (Defterdar Mektubcusu İzzet Ali Bey, (Tavukçu-başı Çelebi).

12) *İzzi Tarihi, C. I, yaprak 31 - 32, 1199 tab'1.*

13) *Müstekimzâde Süleyman Sadeddin, Tuhfetü'l Hattâtin, S. 198, İstanbul.*

yin ediliyor, yeni vazifesi başına giderken yolda vefat ediyor, İzzinin 1751 yılı Vakayii sırasında (Vezir Şerif Halil Paşanın ölüm haberi) başlığı altında yazdıklarından öğreniyoruz ki: Ağrıboz Muhafızı iken Bosna Valisi tayin edilen Paşa Ağrıboz'dan kalkıp, Bosnaya giderken, yolda İzdin Kasabasına geldikte ya turabı çeker, yahut âbî müeddasınca oranın havası ve suyu gayet hoşuna gitmiş ve orada birkaç gün istirahatata karar vermiş, orada istirahat ederken, damla isabet etmiş, ve ansızın vefat eylemiştir, Rabiulevvel ayı.¹⁴

Tuhfetü'l Hattatîn, İnebahtı Muhafızı iken, (İtikâf-ı Şerif) terkibinin gösterdiği 1161 Hicri, 1748 miladi de öldü diyorsa da yanlıştır.

Şumnu halkı arasındaki menkibelere göre, paşa oldun ama adam olmadın sözü onun hakkında da söylenirse de, buna imkân ve ihtimal yoktur, çünkü, babasını küçükken kaybetmiş, onu amcaları yetiştirmiştir, vakfına mütevellî olarak da yeğeni Ayandan Çavuşzâde Hacı Mehmet Ağayı tayin ediyor.

Şerif Paşa Camii:

Halk arasında Yeni Camii adıyla anılan Şerif Halil Paşa Camii (Resim: 4 ve 5) kitâbesinden ve vakfiyesinden anlaşıldığına göre 1157 Hicri, 1744 Milâdide ikmal edilmiştir.* Camiinin yerinde dedesi Şaban beyin inşa ettirdiği bir cami varmış, onun yerine Lâle Devri Mimarisinin bir şaheseri olan yeni camii inşa ettirmiştir, eserin mimarı belli değildir, planı, mimarî tarzı, teşkilâtı, müstemilâtı bakımından Nevşehirdeki Damat İbrahim Paşa Camiine tıpa tıp benzediğinden her ikisi aynı mimarın eseri olmak kuvvetle muhtemeldir, Vakıflar Umum Müdürlüğü mimarlarından merhum, Ali Saim Ülgen, Şerif Halil Paşa Camiinin resimlerini gördükten sonra bunun o devrin mimarlar başı olan El-Hac Mehmed Emin Ağanın halifelerinden veya talebesinden birinin eseri olduğunu söylemiştir.

Vakfiyesi 21 Rebiu'levvel 1157 de tanzim edilmiştir. Vakfiyenin cildli orijinal nüshası Şumnu Cemaati İslâmiyesi elindeydi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Haremeyn 4 adlı, 737 nolu defterde sûreti kayıtlıdır.

Vakfiyenin özeti şöyledir; Devleti Aliyyede Sadrazam Kethüdalığı mansıbı Şerifiyle müşerref olan Şerif Halil Ağa¹⁰ İbni Merhum Ali Ağa Hazretleri, İbni Şaban beyin vakfettikleri şunlardır:

1 — Silistre Sancağında Varna Nahiyesinde Karagür Mezrasını,

2 — İstanbul'da Cerrahpaşa'da Kürkcübaşı Mahallesinde bir haneyi,

3 — Varna Kazasında Yeniköyde bütün müstemilâtıyla bir çiftliği,

4 — Nakden 10 bin kuruş vakfetmiştir.

HAYRATI:

1 — İstanbul'da Atmeydanı civarında Fazlı Paşa Sarayı ittisalinde Defterhane-i Âmire yanında çeşmeler. (Bunların müntazaman akması için bakımıyla meşgul olacak adamlar tayin etmiştir.)

2 — Defterhane-i Âmire dışında yaptığı kaldırımlar ve bekeçi için yakılacak mumlar,

3 — Maskat-ı re'si ve menşe-i vücudu olan Şumnu kasabasında ceddî Şaban Bey Camii yerinde müceddeden ihyâ ve inşa eylediği cami-i şerif. (imam, hatip, müezzin, vâiz, devirhân, kayyım, na'thân, cüzhân vesaire gibi vazifeliler tayin etmiştir.)

4 — Camiinin ittisalindeki medrese,

14) *İzmi Tarihi*, C. II, Yaprak 268, 1199 tabı.

*) *Vasıf Tarihi*, Şerif Paşadan bahsederken: Bir mükellef cami binasıyla medhu senasını zebanzed-i baîd ve karib eyledi, diyor. C. II, S. 125 - 126.

15) O zaman henüz Paşa olmamıştı, bir sene sonra 1158 de Paşa oldu.

5 — Yine bu manzumede dahil kütüphane ki, bunlara iki hafızıkütüp tayin etmiştir, bunların biri hattat olacaktır.

6 — Medrese avlusundaki şadırvan (Resim: 6) ve dışardaki çeşmeler.

7 — Camiin yanbaşındaki sıbyân mektebi.

8 — Kütüphaneye vaz'eylediği kitaplar. (Resim 7, 8)

Kitapları muhtevi defterin başında şöyle diyor: "Tahsil-i Ulûmu diniye ve tekmil-i fînunu edebiyeye tâlip ve saî olan erbab-ı istidadın tehiyye-i esbâbı ifade ve istifadesi için mukarenet-i inayet Rab ve tevfik-i cenab-ı malikülmülk ve'rri-kâb ile cem'i idad kılınub Medine-i Şumnuda biasına muvaffak olduğum kütüphaneye hasbeten lillâh ve taleben limerdatihi bitariki'l-Vakıf vaz'olunan kütübün defteridir."

Kitaplar şu bölümlere ayrılmıştır:

Tefsir, Haası, Ehâdis, Fıkıh, Usulü Fıkıh, Fetâvâ, Kırâât, Nasayih, Akâid, Meâni, Nahv, Sarf, Âdâb, Mantık, Hikmet, Hey'et, Hendese ve Hesap, Lügâti Arabiyye, Kasaid, Farisiyye, Lügât-i Farisiyye, Tıb, Coğrafya.

Gayet güzel yazılmış, nefis bir surette ciltlenmiş bu eserler içinde ilim ve fenin her koluna ait kitaplar vardır. Dinî İlmî eserler yanısıra Felsefe, Astronomi, Geometri, Matematik, Tıb ve coğrafya kitapları da umumun istifadesine sunulmuştur. Coğrafyaya ait eserlerin içinde meşhur İslâm Coğrafyacısı İdrisî'nin, Sicilya Kralı II. Roger için yazdığı *Nüzhetu'l Müştâk fi İhtirâkı'l-Âfâk* adlı eseri bulunmaktadır. 603 sayfa tutan ve 70 harita ihtiva eden bu nüshanın müstensihisi Mısırlı Ali Echûri'dir. 963 Hicri, 1556 Milâdide yazmıştır. Ketebesini şöyledir:

و كمل ذلك على يد العبد الفقير الى رحمة
ربه العالم القدير المعترف بالمعجز والتقصير
محمد بن علي الجهورى

İhtiva ettiği haritalar bakımından

çok önemli olan bu eserin nüshaları nâdirdir. Pariste iki, Oxford'da iki, İstanbul'da, Leningrat'da ve Kahire'de nüshaları bulunduğunu İslâm Ansiklopedisi kaydediyor, (C. 5/2 S. 937) Şumnudaki nüsha çok iyi muhafaza edilmiştir.

9 — Bunlardan başka yenipazar kazasına bağlı Madara köyünde babası Ali Ağa Mescidini yeniden yapıp cami haline getirmiş, oraya bir de sıbyan mektebi yapmıştır. Bunlara da vazifeliler tayin etmiştir. Vakfın bir câbisi vardır.

Sağlığında mütevellilik vazifesi kendisine aittir, ölümünden sonra usul ve furu'unun ekber ve aslahı, onlar bulunmazsa yeğeni ayândan Çavuşzâde seyyid Mehmed ağa bin seyyid Hüseyin müteveli kaymakamı tayin edilmiştir. Vakfın nâzırı Daru's-Saâde ağalarıdır.

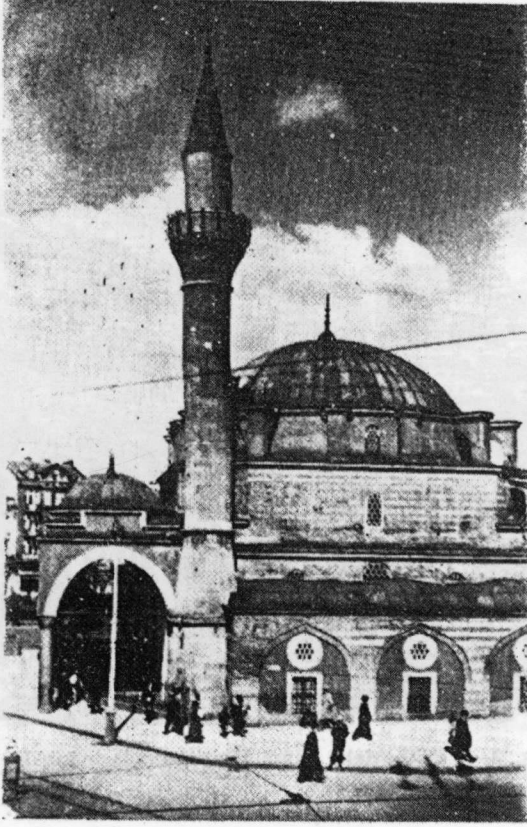
Sonradan Yenipazara tâbi külefc köyünde bazı değirmenleri de vakıf etmiştir.

Camiinin giriş kapısı üzerindeki kitâbesi şöyledir:

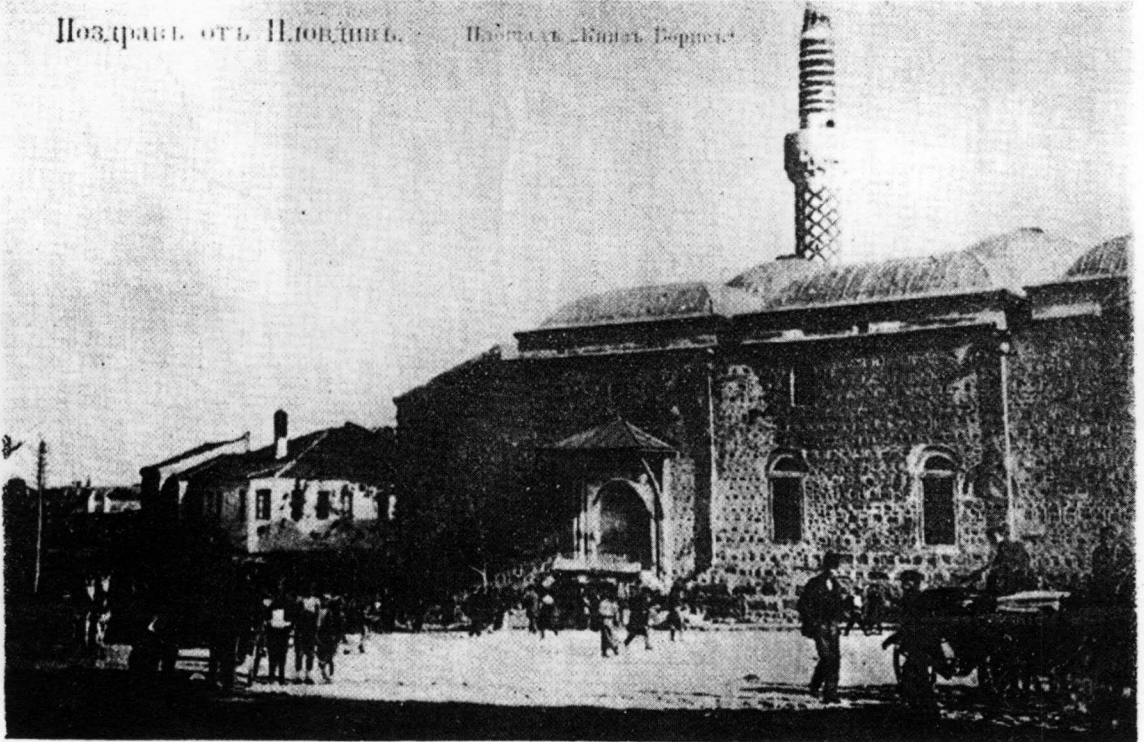
Kethudâ-yi Sadr-ı Âli, mültecâ-yı hâs-u
âm
Ol semiy'yi bâni Beytül Haram, zat-ı
şerif¹⁶
İki defa kethüdalık mesned-i vâlâsını
Eyledi ikbal-ü izzetle müşerref ol afif
Ol mühimsâz-ı umur-u din-ü devlet kim
odur
Müqr-i sünnet, muin-i hâdim-i şer-ı
münif
Menşe-i pâk-i vücud-u olmagıyla ol kerim
Eyledi âsâr ile bu beldeyi pâk-ü nazif
Yaptı ezcümle bu zîba mâbed-i pürnûru
kim
Tarh-ı hob ve resmi mahbub u binası hem
rasîf
Habbezâ manzume-i nev mâbed-i dilkeş
binâ
Kim sezâ Beytül Haram'a olsa manend u
redif

16) Kâbenin bânisi olan Hz. İbrahim'in diğer adı Halildir. Bu bakımdan Şerif Halil Paşa onun adaşı oluyor. O kâbeyi bina ettiği gibi bu da bu mâbedi inşa etti demek istiyor.

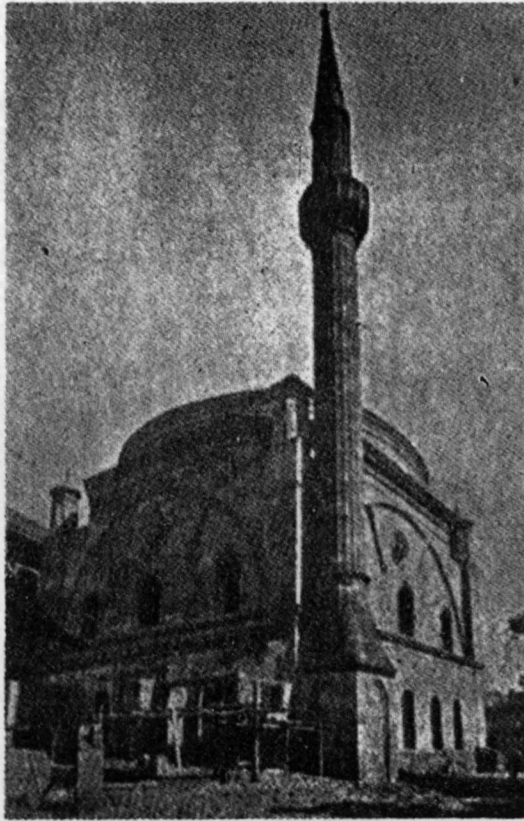
Res. 1 — Sofya'da Kadı Seyfullah efendi camii - Banyabaşı camii adıyla meşhur

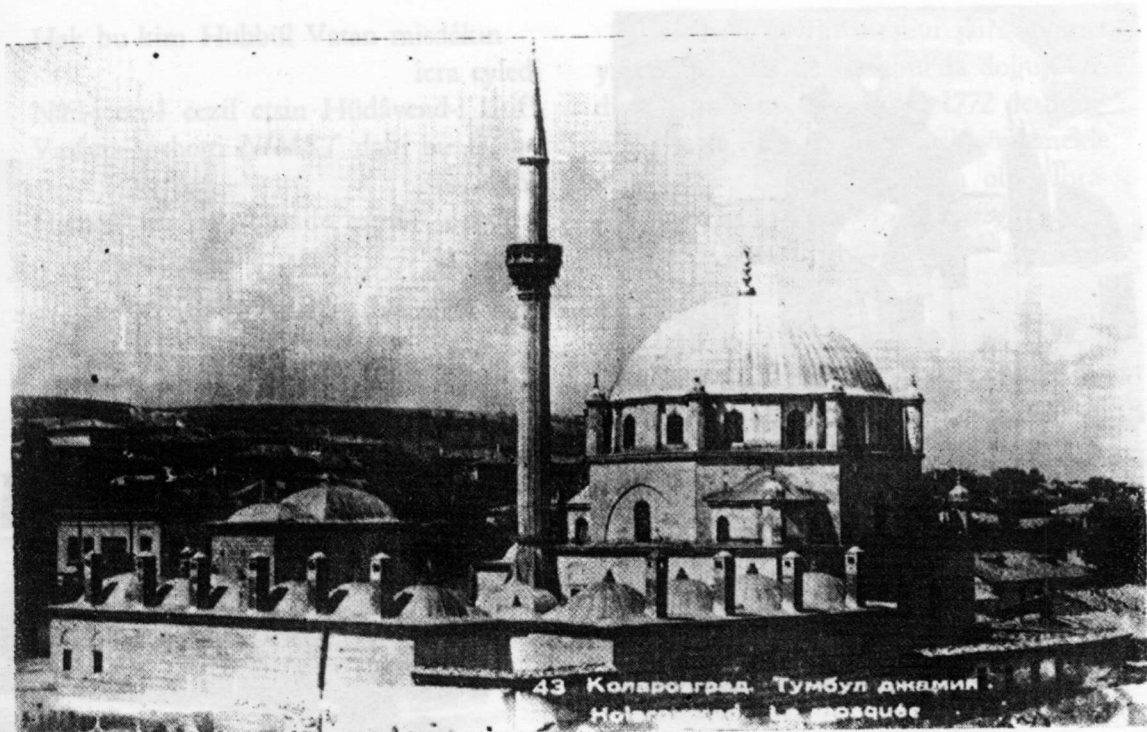
Res. 2 — Filibe'de ayakta kalan camilerden Cuma camii

Res. 3 — Filibe'deki İslâm-Türk âbidelerinden bir kaç

Res. 3-a — Silistrede Bayraklı camii

Res. 4 — Şumnu'da Şerif Paşa camii, medrese odaları

Res. 5 — Şumnu Şerif Paşa camii

Res. 6 — Şerif Paşa camii avlusunda şadırvan

Res. 8 — Şumnu Şerif Paşa kütüphanesi köşesi

Res. 7 — Şumnu Şerif Paşa camii ön cephe

Hak bu kim Hubbül Vatan misdâkın
 icra eyledi
 Nâil-i ecr-i cezil etsin Hüdâvend-i lâtif
 Vasfına tarhetti *NİMET* dahi bir tarih-i
 Hôb
 Hemçû-nûr ihya olundu cami-i pâk-i
 Şerif.

Ketebehû İbrahim Nâmık - 1157

Kitâbeyi devrin meşhur şairi Nimet yazmıştır. 1700 de İstanbul'da doğup Orduyu Humayun kadısıyken 1772 de Şum-nuda vefat eden bu şair, tarih söylemekle meşhurdur. Kitâbenin hattatı olan İbrahim Nâmık, *Tuhfetü'l Hattatinin* kaydına göre 1771 de ölmüştür.